

УДК 364.01

Н.В. Антоненко, ст. викладач**О.Д. Біднячук**, студентка

Національний транспортний університет, м.Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі реформування й розвитку пенсійної системи України, а також питанням визначення напрямків покращення пенсійного забезпечення громадян.

Статья посвящена проблеме реформирования и развития пенсионной системы Украины, а также вопросам определения направлений улучшения пенсионного обеспечения граждан.

The article is devoted to the reform and development of the pension system in Ukraine, as well as on identifying areas to improve pensions

Постановка проблеми. ХХІ століття ознаменувалося для України низкою проблем, насамперед, соціального характеру. Особливо наболілим є питання пенсійного забезпечення, навколо якого виникло неабияке напруження у зв'язку з нинішнім станом реформування пенсійної системи. Сучасна пенсійна система – це спадок командно-адміністративної системи, що потребує якнайшвидших докорінних змін. Основна ідея нині діючої солідарної системи полягає у забезпеченні пенсійних виплат за рахунок відрахувань з працюючого населення до Пенсійного фонду. Наразі ця система знаходиться у глибокій кризі: тільки за 2010 рік дефіцит бюджету Пенсійного фонду становив 34 мільярди 400 мільйонів гривень; 10 працюючих забезпечують 9,5 пенсіонерів [1]. Відповідно до ст. 46 Конституції України “громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом” [2]. Конституція гарантує соціальний захист, але дієвість системи державного соціального забезпечення надзвичайно низька, оскільки в країні діють стандарти “дешевої” робочої сили, високого рівня бідності і безробіття. Найкращою перспективою розвитку для пенсійного забезпечення в Україні є перехід до трирівневої пенсійної реформи: солідарної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, нагромаджувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення. Саме завдяки цьому переходу можна подолати основні проблеми існуючої системи: несправедливість при нарахуванні пенсій, непомірність розмірів нарахувань на фонд заробітної плати та зростаючий дефіцит пенсійного фонду.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасне пенсійне забезпечення в Україні має ряд невирішених питань, до яких відносяться такі проблеми: зростаюча нестача коштів у Пенсійному фонді; соціальна несправедливість у виплаті пенсій; отримання працюючими пенсіонерами пенсії в повному обсязі і зарплати; «розчинення в державі» грошей померлих людей, що не досягли пенсійного віку.

Аналіз досліджуваної проблеми. Проблеми, пов’язані із пенсійним забезпеченням, відображені в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Значний внесок у розробку проблем реформування пенсійного забезпечення зробили такі закордонні вчені, як: Е. Юрзіца, Г. Мак Таггарт, П. Голиша, Н. Барра. Ряд вітчизняних учених-економістів займалися дослідженням пенсійного забезпечення та пенсійного страхування в умовах транзитивної економіки України – це Кір’ян Т.М., Шаповал М.С., Лібанова Е.М., Пирожков С.І., Бойко М.Д., Грушко В.І., Ріппа М.Б., Руженський М.М., Сахацький В., Шаварина М.П., Юрій С.І., Якимів А.І., Гнибіденко І. Ф., Зарудний О.Б., Зайчук Б.О., Надточій Б.О., Палій О.М., Яценко В.В., Кендюхов О.В. Наразі питання пенсійного забезпечення в Україні є одним з найбільш актуальних та дискусійних і потребує подальшого вирішення.

Метою написання статті є аналіз сучасного пенсійного забезпечення в Україні, виокремлення спірних питань пенсійної реформи та перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне пенсійне забезпечення, як і захист непрацездатного населення, в Україні знаходяться на доволі низькому рівні, що спричинено багатьма факторами. Солідарна пенсійна система є вкрай несправедливою. Перш за все, вона зумовлена дією 30 пенсійних законів, по окремих з яких пенсії призначаються на рівні 80-90 % заробітку. Як наслідок, різниця в пенсіях досягає десятків разів [3].

Викликає питання і система сплати внесків до Пенсійного фонду, що склалася. Також потребує змін система індексації пенсій. Адже, якщо постійно підвищується лише мінімальний розмір пенсії у зв'язку із зростанням прожиткового мінімуму, то розміри призначених пенсій частіше будуть зрівнюватись із мінімальними пенсіями, при цьому втрачається справедливість призначення таких пенсій.

Особливої уваги заслуговує Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», прийняття якого викликало неабиякі суперечки серед громадян. Цим Законом внесено низку змін до 22 законодавчих актів, у тому числі Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про прокуратуру», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з ним, пенсійний вік для жінок підвищено до 60 років, страховий стаж підвищено до 30 років для жінок і до 35 – для чоловіків. Пенсійний вік чоловіків-держслужбовців підвищено до 62 років. Розмір максимальної пенсії для осіб, які втратили працездатність, обмежується на рівні 7640 гривень. Крім того, закон зменшує з 90 % до 80% заробітну плату для нарахування пенсій для держслужбовців. Також законом передбачено створення приватних пенсійних фондів тощо [4]. Одним із прогресивних пунктів закону є те, що пенсія буде обмежена максимальним розміром у десять прожиткових мінімумів, але викликає певне напруження в суспільстві друга частина цього пункту стосовно того, що пенсіонери, яким уже призначене щомісячне довічне грошове утримання, так й надалі будуть його отримувати [5]. Адже деякі «особливі» пенсіонери наразі отримують пенсії, що перевищують 75 прожиткових мінімумів.

Стосовно сутності самої реформи. Одна з важливих причин її проведення – уразливість діючої однорівневої системи. Під час кризи вона просто не в змозі працювати без постійно зростаючої бюджетної підтримки. Очевидно, що "для підстраховки" потрібний ще як мінімум один рівень забезпечення літніх громадян – накопичувальна система пенсійного забезпечення. В Україні її намагаються ввести ще з 2003 року. Але деструктивна критика гальмує цей процес.

Сутність нової системи полягає в персональних пенсійних рахунках, куди працюючі особи відраховуватимуть певний відсоток від своєї зарплати. Зараз розмір цього внеску встановлено в межах 2 % з подальшим його щорічним підвищенням на 1 % (до 7 %). Опозиція реформі стверджує, що в майбутньому пенсіонерів очікує не така вже й велика надбавка до пенсії. Проте на рахунку людини, за наявності трудового стажу 25-30 років, що платила внески в другий рівень, зможе набиратись чимала сума.

Завдяки реформі частково вирішується проблема нелегальної зайнятості серед молоді. Підвищення пенсійного стажу на 5 років ставить ребром питання неофіційного працевлаштування [6]. Наразі, більше 40 % українців у віці до 35 років працюють "за угодою", то навряд чи після реформи вони будуть згодні мінімізувати податкові витрати роботодавця за рахунок своєї майбутньої пенсії. Важливу роль відіграватиме нако-

пичувальна система. Прив'язка до відсотка від "чистої" зарплати означатиме: хто більше заробляє, той і більшу персональну добавку до пенсії отримуватиме. Отже, працівники будуть зацікавлені в отриманні легальної оплати праці, а виплата керівниками зарплат "в конвертах" стане особистою проблемою таких керівників.

Непростою є ситуація стосовно пенсійного забезпечення держслужбовців. Адже, виходячи на пенсію, вони отримують до 90 % від свого окладу, тоді як інші категорії працівників у середньому приблизно 48 % [7]. Враховуючи сучасні умови «виживання» більшості пенсіонерів, з чисто людських міркувань – тут немає нічого поганого. Але така система нарахування пенсій створює додаткове навантаження на Пенсійний фонд, яке повинно зникнути із введенням нової системи пенсійного забезпечення.

Неабиякі перепони на шляху реформування пенсійної системи створює нинішня система оподаткування. Задля заохочення робітників та роботодавців до накопичення та інвестування пенсійних заощаджень, необхідно було б здійснити такі заходи: 1) з метою підвищення доходів населення та їх легалізації – знизити ставку податку на доходи фізичних осіб; 2) розробити економіко-правовий механізм по залученню до пенсійних фондів доходів, одержаних від легалізації та податкової амністії.

Важливим для майбутнього розвитку пенсійної системи є запровадження обґрунтованої системи звітності, фінансового обліку та суворого державного контролю у сфері соціального страхування.

Реформування пенсійного забезпечення передбачає також створення спеціальних індивідуальних рахунків, що зрівняють інтереси працюючих і пенсіонерів. Нарешті з'явиться можливість перейти із системи фінансової піраміди до системи, яка буде враховувати демографічний стан у країні.

Коротко розглянемо механізм накопичення пенсійних виплат на спеціальних індивідуальних рахунках [8; 9]. Кожна працююча особа сплачуватиме певну частину доходів на свій індивідуальний рахунок як внесок до Пенсійного фонду. Щорічно на внесену суму нараховуватимуться відсотки, що залежатимуть від самого фонду чи будуть регламентуватися законодавством. З настанням пенсійного віку кошти на рахунку перетворюватимуться на анuitет. Індивідуальні рахунки зможуть ефективно розподілити дохід протягом життєвого циклу. Однак у цьому випадку в особи, що досягла пенсійного віку, немає гарантії отримати мінімальну пенсію. Тому гарантовані виплати мінімальної пенсії фінансуватимуться із бюджету. Цей метод пенсійного забезпечення є кращим за фінансування мінімуму з доходів пенсійної системи завдяки можливості коригування виплат відповідно до вкладу працюючої особи до Пенсійного фонду.

Рахунки дають можливість ідентифікувати внески працюючих, але при цьому учасники такої системи не будуть покладатися тільки на себе. Якщо правила пенсійної системи однакові для всіх, то вона є соціальною в тому значенні, що працюючі учасники ніби «купують» пенсійні права у попереднього покоління учасників замість безпосереднього зобов'язання сплачувати соціальні податки. Тобто, система, базисом котрої є індивідуальні рахунки, чітко обіцяє: кожен працюючий громадянин отримає в майбутньому, окрім суми в обсязі сплачених внесків, ще й зароблений відсоток.

Неабиякої популяризації, особливо в засобах масової інформації, досягла система недержавного пенсійного забезпечення. За першим варіантом, приватна фірма отримує доступ до управління частиною державної пенсійної системи. Такі випадки державно-приватного партнерства діють у Польщі та в інших країнах [10; 11]. Отже, частина «повністю профінансованих» пенсійних фондів управлятиметься приватними особами, що означатиме не що інше, як приватизацію соціального забезпечення.

За другим варіантом, фізичні та юридичні особи на засадах добровільної участі можуть укладати пенсійний контракт з адміністраторами недержавних пенсійних фондів,

з банківськими установами (про відкриття пенсійних депозитних рахунків для нагромадження пенсійних заощаджень) та страховими організаціями. Активи недержавних пенсійних фондів, відповідно до чинного законодавства, будуть використовуватися шляхом застосування різних інструментів фінансового ринку [12].

Найбільшою складовою у структурі недержавного пенсійного фонду є кошти на депозитних рахунках банків. Напрямок подібних вкладень характеризується стабільною доходністю з відсотком, який, зазвичай, знаходиться на межі рівня інфляції. Можна забезпечити більш високу доходність пенсійних вкладів за рахунок їх інвестування в акції та облігації українських емітентів, що забезпечить одночасне вливання коштів в український бізнес.

Соціальним захистом населення повинна опікуватися безпосередньо сама держава, а не певні особи, які зможуть вільно користуватися чужими грошми. Тому вищенаведений варіант не може бути доцільною перспективою для розвитку пенсійного забезпечення України, хоча завдяки створенню пенсійних фондів суто приватним сектором й лише за професійною ознакою можна буде вирішити питання пільгових пенсій. Це б змогло посилити відповідальність роботодавців щодо безпечних умов праці і звільнити Пенсійний фонд від виплат за пільговим пенсійним забезпеченням, а також правильно розрахувати тарифи страхових внесків окремо для кожної професійної пенсійної системи.

Одна з важливих умов реформування – чітке запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до кінця 2012 року. Вона спричинена нівелюванням очікувань щодо перебудови пенсійної системи. Адже, Програма економічних реформ має декілька етапів, реалізація частини з яких відкладені на невизначений термін.

Необхідно також перерахувати вже призначені пенсії. При цьому необхідно за базу перерахунку брати середню заробітну плату пенсіонера за п'ять календарних років перед виходом на пенсію, також потрібно вдосконалити механізм обчислення коефіцієнта заробітної плати для осіб, які одержували допомогу по безробіттю, або здійснювали догляд за дитиною до 3-х років і т. ін.

На сьогодні громадяни не довіряють системі накопичення коштів, оскільки не розуміють самої її сутності. Наявні проблеми у солідарній системі, соціально-економічна криза і надалі стримуватимуть запровадження обов'язкової накопичувальної системи.

Висновки і пропозиції. Реформування та подальший стабільний розвиток пенсійного забезпечення в Україні в напрямку нагромаджувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування зможе повернути довіру населення до державного апарату та сподівання на достойне матеріальне забезпечення в старості. Завдяки переходу від системи нарахувань на заробітну плату до системи відрахувань з неї у Державний пенсійний банк – пенсія кожного громадянина справедливо відображатиме трудовий внесок в еквіваленті заробітної плати кожного громадянина України у створення загальносуспільного продукту. Окрім соціального ефекту, буде одержано і небувалий економічний результат, оскільки Державний пенсійний банк, володіючи колосальною сумою «довгострокових» грошей, зможе інвестувати не тільки окремі державні підприємства, а й загалом цілі галузі. Таким чином, запровадження системи персоналізованого пенсійного страхування наразі виступає головним способом подолання фінансової розбалансованості солідарної пенсійної системи, досягнення соціальної справедливості у розмірах отримуваних пенсій від раніше здійснюваних внесків – підвищить індивідуальну відповідальність громадян у власному пенсійному захисті.

Список використаних джерел

1. Задырко Г. Сергей Тигипко – о пенсионной реформе [Электронный ресурс] / Г. Задырко. – Режим доступа: www.zadira.info/news/8800.

2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України № 2222-IV від 8.12.2004 р. – К.: Велес, 2005. – 48 с. – (Серія видань "Офіційний документ").
3. Пенсійна система України. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи: обговорення за круглим столом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2022%3A2010-03-26-14-54-54&catid=2%3A2009-06-19-18-32-50&Itemid=2&lang=uk).
4. Янукович підписав закон про пенсійну реформу: Новини УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.net/ukr/news/news-455775.html.
5. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи – [Чинний від 2011-07-08] / Верховна Рада України. – К.: Парлам. вид-во, 2011. – 573 с. – (Бібліотека офіційних видань).
6. Официальное видение пенсионной реформы в Украине: за и против [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.zadira.info/news/9772.
7. Пенсійна несправедливість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2010/11/08/114754-4.html>).
8. Даценко В. В. Функціонування системи пенсійного страхування в Україні: якісні зміни у пенсійній системі держави / В. В. Даценко // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Дніпропетровськ, 16-26 листопада 2009 р.): у 2 томах. Т. 1. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2009. – С. 308-309.
9. Мордвінов О. Г. Впровадження та перспективи розвитку системи загальнообов'язкового накопичувального страхування в Україні / О. Г. Мордвінов, Н. І. Добриніна // Держава та регіони. – 2009. – № 4. – С. 188-192.
10. Марек Гура. Пенсійна реформа: Виклик для України / Марек Гура; за ред. М. Свенчіцкі, І. Чапко, А. Єрмошенко. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.
11. Бондарук І. С. Зарубіжний досвід організації системи пенсійного забезпечення / І. С. Бондарук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С.15-17.
12. Надточій А. О. Аналіз досвіду недержавних пенсійних фондів / А. О.Надточій // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – С.142-146.